

УДК 39(477.72)

МАКСИМ МУДРИЙ

м. Нова Каховка, Україна

mudriy_istorik@ukr.net

ЗМІЙКА В ЕТНОКУЛЬТУРНОМУ КОДІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті на основі довідкової та публіцистичної літератури, Інтернет-видань тощо подається стисла характеристика основних етапів інтеграції етнічних шведів до географічного ареалу Херсонщини, проблеми й труднощі даного процесу, методи й шляхи розв'язання питань адаптації до нових умов існування. Хід і наслідки утворення нового поселення органічно пов'язані із причиною міграції колоністів від узбережжя Балтійського моря до Північного Причорномор'я. На підставі діалектичного підходу системно опрацьовано економічні, політичні, соціальні й духовно-культурні процеси, органічно пов'язані із включенням шведської спільноти до відносно ізольованого від інших скандинавських народів існування, котре породило феномен збереження архаїчної старошведської мови, що нині посилено вивчається лінгвістами у галузі давньої германістики та порівняльного мовознавства. Комплексно охарактеризовано історичні події, починаючи від XIII до початку XXI століть у географічному просторі від узбережжя Балтійського моря (острів Хійумаа, Естонська Республіка) до Бериславського району Херсонської області. Окремо подано релігійну карту спільноти скандинавів у поєднанні із іншими конфесіями на території Зміївки.

Ключові слова: шведи, Херсонщина, колонія, переселення, Зміївка.

Початки освоєння Північного Причорномор'я представниками осілих народів після тривалого панування монадного тюркомовного етнокомпоненту належить до кінця XVIII століття, коли європейська коаліція під християнськими знаменами завершувала процес ліквідації наслідків османської експансії у західному напрямку. Правляча верхівка Російської імперії відразу зіткнулася з проблемою нестачі людських ресурсів, необхідних для заселення територій, відвойованих, починаючи з 1768 р. територій, у Туреччини. Кріпосне право вкупі з порівняно невеликою кількістю населення (нагадаємо: у середині XVIII ст. кількість підданих австрійського та російського урядів приблизно дорівнювали одне одному) виявилось непереборною трудністю. Спроби фаворита князя Г. Потьомкіна організувати заселення регіону представниками російської національності від початку завершилися невдало: люди або розбігалися, або за короткий час верталися до місць колишнього помешкання [7]. Тому до колонізації активно долучилися жителі ближчих до Півдня українських земель спершу Лівобережної частини, а потім – Правобережжя сучасної України.

У планах російського уряду було створити на нових рубежах імперії воєнно-землеробські поселення і розвивати економіку

краю [6, 588]. З цією метою у країнах Європи було розгорнуто широку й системно підготовлену кампанію по залученню іноземних колоністів до освоєння Причорноморських степів. Від 1828 року на території нинішньої Одеської області переселенці із Швейцарії заснували першу виноробну колонію «Шабо». Наприкінці XIX століття вони розширили власну діяльність, закупивши з державного фонду кілька десятків десятин піщаників у районі Північної Таврії, заснували тут селище Основа, котре зараз є складовою міста Нова Каховка [11, 476]. Але першими іноземцями, які заклали прецедент освоєння теренів Херсонщини, по праву вважаються етнічні шведи. Їм Бериславський район завдячує багатьма аспектами нинішніх досягнень як у сфері економіки, так і на ниві культури.

До появи у пониззі Дніпра шведська спільнота декілька віків мешкала на острові Даго (Хійумаа, нинішня Естонська Республіка) Предки колоністів, переважно рибалки, тікали від сваволі шведського короля на периферії тодішньої скандинавської держави. Це тривало протягом XIII–XIV століть. І лише протягом XVII ст. мешканцям двічі загрожувало цілковите зникнення внаслідок частих епідемій чуми у Прибалтиці. Життя тут не було легким.

Ситуація докорінно змінилася по завершенні Північної війни. У 1721 р. за Ніштадським миром Естляндія й Ліфляндія переходять у володіння новоствореної Російської імперії. Шведські феодали зберігають свою власність і з метою збільшення прибутків підвищують податки та збори з місцевого населення. Шведські селяни не знали кріпацтва, і тому після скарги імператриці Катерині II від російського уряду їм надходить пропозиція переселитися на постійне місце проживання до відвоєнованих недавно від Османської імперії земель у обмін на особисту свободу й 60 десятин землі та звільнення від податків (від 10 років і більше). Одиссея відчайдушних переселенців розпочалася з серпня 1781 р., а завершилася 1 травня 1782 р. Із 12-00 шведів до пункту призначення дійшло 535 осіб [4, 11–13].

На новому місці колоністи одразу зіткнулися із цілим комплексом труднощів. Першою і найголовнішою виявилась нестача продовольства. Крім того, часті хвороби суттєво зменшували кількість нових мешканців краю. За перший рік загинуло ще 385 чоловік. Того ж 1782 р. було засновано село Старошведське, нинішня Зміївка (паралельні німецька й шведська назви – Schlangendorf). У 1787 р. князь Потьомкін дарував населеному пункту першу культову споруду – лютеранську кірху [2]. Таким чином відбулося становлення нової громади.

Протягом XIX ст. шведська громада зробила вагомий внесок у економічний розвиток краю разом із швейцарською спільнотою Основи. Про це наочно свідчать статистичні дані енциклопедії Брокгауза і Ефрона, які згадують Херсонську губернію: землі тут належать (1899): приватним власникам – 2 984 163 дес., селянським товариствам і товариствам на правах приватної власності – 187 246 дес., німцям, колишнім колоністам – 293 501 дес., болгарам – 5 150 дес., євреям – 513 дес., грекам – 1 445 дес.; всього земель приватного володіння – 3 470 017 дес., спірної землі – 4038 дес. Надільних земель числиться 2 307 570 дес.; з них у селян – 200 228 дес., у німців, колишніх колоністів – 185 031 дес. [8, 4].

Перша світова війна й революційні події 1917 р. суттєво змінили ситуацію не лише у

країні, але і на Бериславщині. Мешканці села Старошведське були втягнуті у вир громадянської війни, хоча старалися дотримуватися нейтралітету. Протягом 1919 р. червоними і білими арміями у місцевих жителів була реквізована худоба, а 1921 р. [4, 11–13] від голодної смерті їх врятувала продовольча допомога із рідної праматері – Швеції.

Під час непу й українізації місцевими активістами висувалося питання про організацію шведського національного району за зразком існуючих тоді грецьких та інших адміністративних утворень при округах. Проте на території нинішньої Херсонської області влада дозволила організувати тільки Каліниндорфський район для адаптування євреїв до сільського життя. Така політика радянської влади стимулювала початок рееміграції шведів на історичну батьківщину (1929 р.). Частина мешканців села Старошведське після початку процесу колективізації виїхало до Скандинавії, усього 885 осіб [9, 17].

Репресії 1930-х, події війни 1941–1945 рр. та повоєнний період започаткували негативну тенденцію до спроб радянської влади асимілювати шведську етнічну групу в рамках політики русифікації (зокрема у часи перебування при владі М. Хрущова і Л. Брежнєва). Це наявно проявилось у перейменуванні назви села Старошведське на Зміївку. Така зміна сталася внаслідок приєднання до Старошведського німецької колонії Schlangendorf (у перекладі із німецької «Зміїне село») [1]. У виданнях того часу «Історія міст і сіл України. Херсонська область» (1974) і в альбомі «Херсонщина» (1976) нічого не сказано про національні особливості Бериславського району загалом і села Зміївки зокрема. Єдина інформація, вміщена до ознайомлення у рамках концепції «розвинутого соціалізму» – це трафаретний шаблон про радянських колгоспників і єдиний багатонаціональний радянський народ [5, 47]. Створюючи змішані родини, нове покоління виїжджало за межі села і переймало переважно російську мову. Носіями традицій лишались особи старшого покоління. Їх ставало дедалі менше.

Одним із яскравих представників шведської спільноти XX ст. є Йоганнес Бускас (1916–1996 рр.) Народившись напередодні

буремних подій, він розпочав свій життєвий шлях у селі Старошведському, ходив до національної школи, котра функціонувала від 1914 до 1931 року. У 1929 р. емігрував до Швеції, наступні 60 років провів у Стокгольмі, до рідної оселі зміг приїхати 1992 р. разом із кореспондентами шведської газети «Land» й російського журналу «Навколо світу» [4, 11–13]. Дані його особистого архіву є безцінним джерелом у вивченні історії шведської діаспори у Прибалтиці та на Півдні України [10, 16].

У середині – другій половині ХХ ст. контингент мешканців Зміївки поповнився представниками із Західної України. Згідно з договором від 15 лютого 1951 року між СРСР і ПНР про обмін територіями, жителі 29 галицьких сіл були насильно переселені у східні та південні регіони України. З того часу Херсонщина стала домівкою для багатьох селян, депортованих із Західної України. У Зміївці знайшли притулок переселенці із сіл Береги Долішні, Лодина, Нанова Дрогобицького району Львівської області [2].

Нерозривно із життям галицьких переселенців пов'язана історія Української Греко-Католицької Церкви: у Зміївці зокрема і на Херсонщині взагалі. Адже єдине, що вдалося їм привезти з собою із Галичини – свою віру, свої традиції, свою громаду, стверджують українські переселенці. Саме вони заснували тут першу парафію УГКЦ, яка й досі залишається найбільшою в області [2]. Їм вдалося, попри заборони і репресії, зберегти не тільки батьківську віру, а й самобутні українські традиції.

Окремо слід виділити роль села Зміївки у становленні конфесійної картини сучасної Херсонщини. Традиційно шведи дотримувалися лютеранського віросповідання. Ця віра ріднить їх із частиною етнічних німців, котрі також створювали компактні місця проживання на Півдні України. Під час національного відродження початку 1990-х років Зміївка стала інтеграційним центром для членів Німецької Євангелічно-Лютеранської церкви в Україні. Громаду лютеран тут відновив священник із Казахстану отець Віктор Грефенштайн, він же разом із єпископом Ризьким Іваром Калнінем стояв біля витоків відновлення громади церкви Святої Катерини у Києві

(1992 р.) [12, 30]. Крім того, почесний громадянин Нової Каховки, член німецького товариства «Wiedergeburt – Ukraine» Юрій Штамм координував тут роботу громадських і релігійних організацій (проведення обрядів конфірмації тощо).

Важливою подією у житті не лише Херсонщини, але і України в цілому став офіційний візит чинного короля Швеції Карла XVI Густава 02 жовтня 2008 року. Монарша особа відвідала пам'ятні місця Зміївки (лютеранську кірху, цвинтар тощо), крім того, не обійшлося без спілкування із місцевими жителями. Карл XVI Густав і його дружина Сільвія – були дуже зворушені теплим прийомом. Його Величність зробив внесок у фінансування реставраційних робіт у місцевому храмі, подарував лікарні діагностичне обладнання, дорослим привіз гуманітарну допомогу, а дітям подарунки [3].

Від 1991 року лінгвісти із Стокгольму та Упсали регулярно відвідують Бериславщину задля вивчення архаїзмів старошведської мови, котра завдяки тривалій ізоляції зберегла граматичні та лексичні особливості XVIII століття [4, 11–13]. Шведська фірма «Чумак» від 1996 року провадить плідну діяльність на теренах Каховського та Скадовського районів. Її томати відомі багатьом споживачам як в Україні так і поза її межами.

Таким багатоаспектними й перспективними є реалії сучасної Зміївки. Вірна традиціям вона водночас впевнено дивиться у майбутнє, спираючись на багатий досвід мудрих предків.

Список використаних джерел

1. Брокгауз Ф. Херсонская губерния [Електронний ресурс] / Ф. Брокгауз, И. Ефрон // Санкт-Петербург. – 1890. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.vehi.net/brokgauz/>.
2. Зміївка (Бериславський район) [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Режим доступу до ресурсу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BA%D0%B0_\(%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BC%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BA%D0%B0_(%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD))
3. Зміївка: мала Європа на півдні України [Електронний ресурс] // Релігійний туризм. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: https://risu.org.ua/ua/relig_tourism/religious_region/15552/
4. Иванов К. Шведы со Змеевки / К. Иванов // Вокруг света. – 1992. – С. 11–13.
5. Історія міст сіл УРСР. Херсонська область / [О. Є. Касьяненко, М. М. Авдальян, П. Є. Богданов та ін.]. – Київ: УРЕ, 1973. – С. 47.

6. Історія Української РСР. / [А. Г. Шевелєв, І. І. Артеменко, Б. М. Бабій та ін.]. – Київ: «Наукова Думка», 1978. – 588 с.
7. Історія міст і сіл. Зміївка [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrskr.com.ua/kherson/berisl/zmiyvka-berislavskiy>.
8. Кирпа І. Зміївка як зразок толерантності / Ірина Кирпа // Рідне село. – 2016. – №2. – С. 4.
9. Микитась І. Новітні Чичикови або примара Новоросії / Микитась І. // Літературна Україна. – 1994. – №17.
10. Херсонщина: фотоальбом – Київ: Мистецтво, 1976. – С. 16.
11. Яковлев А. А. Основа – украинская Шампань 120 лет / А. А. Яковлев. – Новая Каховка: ПИЕЛ, 2009. – С. 476.
12. Dmitrewitschh J. W. Die St. Katharinenkirche als Baudenkmal. In: Tatjana Terjoschina, Claus-Jürgen Røepke (Hrsg.): / Jurij Witaljewitsc Dmitrewitschh. // München. – 2000. – С. 30.

MAXIM MUDRYI
Nova Kakhovka

ZMIIVKA IN THE ETHNOCULTURAL CODE OF THE SOUTH OF UKRAINE

On the basis of reference and journalistic literature, Internet publications, etc. a brief description of the main stages of integration of ethnic Swedes to the geographical area of the Kherson region, the problems and difficulties of this process, methods and ways of addressing adaptation issues to new conditions of existence is given in this article. The course and consequences of the formation of a new settlement are organically connected with the cause of migration of colonists from the coast of the Baltic Sea to the Northern Black Sea coast. On the basis of the dialectical approach, the economic, political, social and spiritual-cultural processes systematically connected with the inclusion of the Swedish community in the relatively isolated existence of other Scandinavian people, which created the phenomenon of preserving the archaic Old Swedish language, which is now intensively studied by linguists in the field of ancient Germanistic and comparative linguistics. The historical events from the 13th to the beginning of the 21st centuries in the geographical area from the coast of the Baltic Sea (Hiiumaa island, the Republic of Estonia) to Berislavsky district of the Kherson region have been comprehensively characterized. The religious picture of the Scandinavian community in combination with other confessions on the territory of the Zmiivka is separately presented.

Key words: Swedes, Kherson region, colony, resettlement, Zmiivka.

МАКСИМ МУДРЫЙ
г. Новая Каховка

ЗМИЕВКА В ЭТНОКУЛЬТУРНОМ КОДЕ ЮГА УКРАИНЫ

В статье на основе справочной и публицистической литературы, Интернет-изданий и т. д. подается краткая характеристика основных этапов интеграции этнических шведов к географическому ареалу Херсонщины, проблемы и трудности данного процесса, методы и пути решения вопросов адаптации к новым условиям существования. Ход и последствия образования нового поселения органично связаны с причиной миграции колонистов от побережья Балтийского моря в Северное Причерноморье. На основании диалектического подхода системно обработано экономические, политические, социальные и духовно-культурные процессы, органически связанные с включением шведской общности к относительно изолированному от других скандинавских народов существованию, которое породило феномен сохранения архаичной старошведского языка, который ныне усиленно изучается лингвистами в области древней германистики и сравнительного языкознания. Комплексно охарактеризованы исторические события, начиная с XIII до начала XXI веков в географическом пространстве от побережья Балтийского моря (остров Хийумаа, Эстонская Республика) до Бериславского района Херсонской области. Отдельно представлено религиозную картину сообщества скандинавов в сочетании с другими конфессиями на территории Змиевки.

Ключевые слова: шведы, Херсонщина, колония, переселение, Змиевка.

Стаття надійшла до редколегії 05.05.2018